

PB-PP
BELGIE(N)-BELGIQUE

Sint-Guthago Tijdingen

Mededelingenblad van de

Geschiedkundige Kring van de Zwinstreek

Sint-Guthago

Nr. 568

P209467

mei 2025

Lidmaatschapsbijdrage België : 25 euro op rekening : IBAN BE82 8601 0615 5768;
BIC code: SPAABE22 (Centea). Lidmaatschapsbijdrage buitenland : 30 euro.

Uitgever : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke-Heist

Postkantoor van afgifte: 8300 Knokke-Heist 1

Het mededelingenblad hoort bij *Rond de poldertorens*, het ledenblad van Sint-Guthago, en verschijnt maandelijks behalve in januari, juli en augustus.

**Geschiedkundige Kring Sint-Guthago
van de Zwinstreek
Lid van Heemkunde West-Vlaanderen vzw**

Maatschappelijke zetel : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109,
8300 Knokke-Heist

Correspondentieadres : Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist

Het Bestuur :

Erevoorzitters :

François baron van der Elst, Spegelsweg 2, 8340 Oostkerke

Voorzitter :

Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke, tel 0495 12 45 29

caroline.terryn@telenet.be

Secretaris :

Fons Theerens*, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke, tel (050) 625309

fons.theerens@knokke-heist.eu

Penningmeesteres :

Nicole Vanden Weghe, Vissersstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

nicole.vanden.weghe@skynet.be

Hoofdredacteur Rond de Poldertorens :

Noël Geirnaert*, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge, tel. (050) 336940

famgeirnaert@skynet.be

Leden :

Etienne Decaluwé, Keuvelhoekstraat 54, 8300 Knokke, (050) 601023

etienne.decaluwe@gmail.com

Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist, tel 0487 907771

johan.deckers@skynet.be

Thomas Hoeberigs, Westkapelsesteenweg 71, 8380 Dudzele, tel 0474 597158

thomas.hoeberigs@knokke-heist.be

Jan Hutsebaut, Berg 59, 9950 Waarschoot; jan.hutsebaut@damme.be

Jan Kamoen*, Vissersstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

jankamoen@skynet.be

Jan Tilleman, Kleine Molenstraat 1A, 8380 Dudzele, tel 050 604135

jan.tilleman@telenet.be

* Zijn tevens lid van de redactieraad Rond de Poldertorens en St.-Guthago Tijdingen

Bezoek Uilenspiegelmuseum

Wanneer : zondag 25 mei 2025 om 14 u.

Waar : afspraak Markt Damme

Enkel voor wie ingeschreven is!

Verlag: Machtige heuvels. Mottekastelen in het graafschap Vlaanderen

Op zondag 27 april 2025 sprak Maarten Berkers 51 aandachtige luisteraars toe over mottekastelen. Hij ving aan met een overzicht van de versterkingen vóór de ontwikkeling van deze kasteelvorm. De Romeinse castellaes zoals Oudenburg en Aardenburg met hun vierkantig grondplan en stenen muren dienden als legerbasis voor een staand leger. In de vroege middeleeuwen (6de -9de eeuw) werden de castellaes hergebruikt, voor zover dat nodig was want onder de Merovingers en de vroeg Karolingische periode (750-800) heerste er een relatieve rust. De graaf bestuurde met gouwleiders, ambtenaren wiens titel niet erfelijk was. De Municipium Flandrensium werd bestuurd vanuit Oudenburg, de Pagus Rodaniensis vanuit Aardenburg.

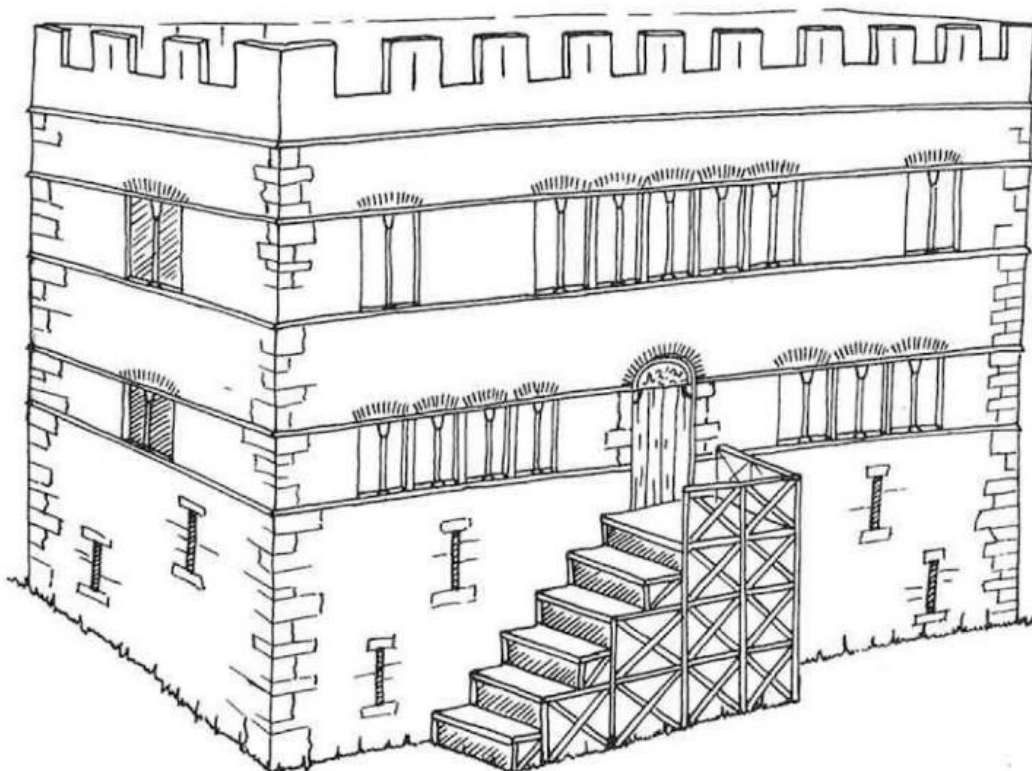
De 9de eeuw luidde een grote verandering in. Enerzijds breidde het rijk zich uit - Karel de Grote Frankische Rijk reikte tot over de Pyreneeën, de Alpen tot in zuid Italië en in Duitsland tot over de Elbe - maar anderzijds verzwakte vanaf zijn zoon Lodewijk de Vrome het centrale gezag en ontwikkelde zich een feodale samenleving met een rijke aristocratie met erfelijke ambten en lenen. Deze ridders, die konden opgeroepen worden om te gaan strijden, hadden elk een eigen prestigieuze ringwalversterking.

Bovendien kwamen de Deense Noormannen eraan. Waar ze eerst diplomatieke en handelscontacten onderhielden, kwamen ze vanaf 811, nadat Karel de Grote zich in de Deense opvolgingsstrijd had gemengd, als plunderaars. Hiertegen werden ringwalversterkingen opgebouwd. Op de 16de-eeuwse stadsplannen van Sint-Winoksbergen en Veurne door Jacob van Deventer zijn deze cirkelvormen goed te herkennen. Ook de versterking van Oostburg en de Burg van Brugge werden tegen de Vikingen opgetrokken.

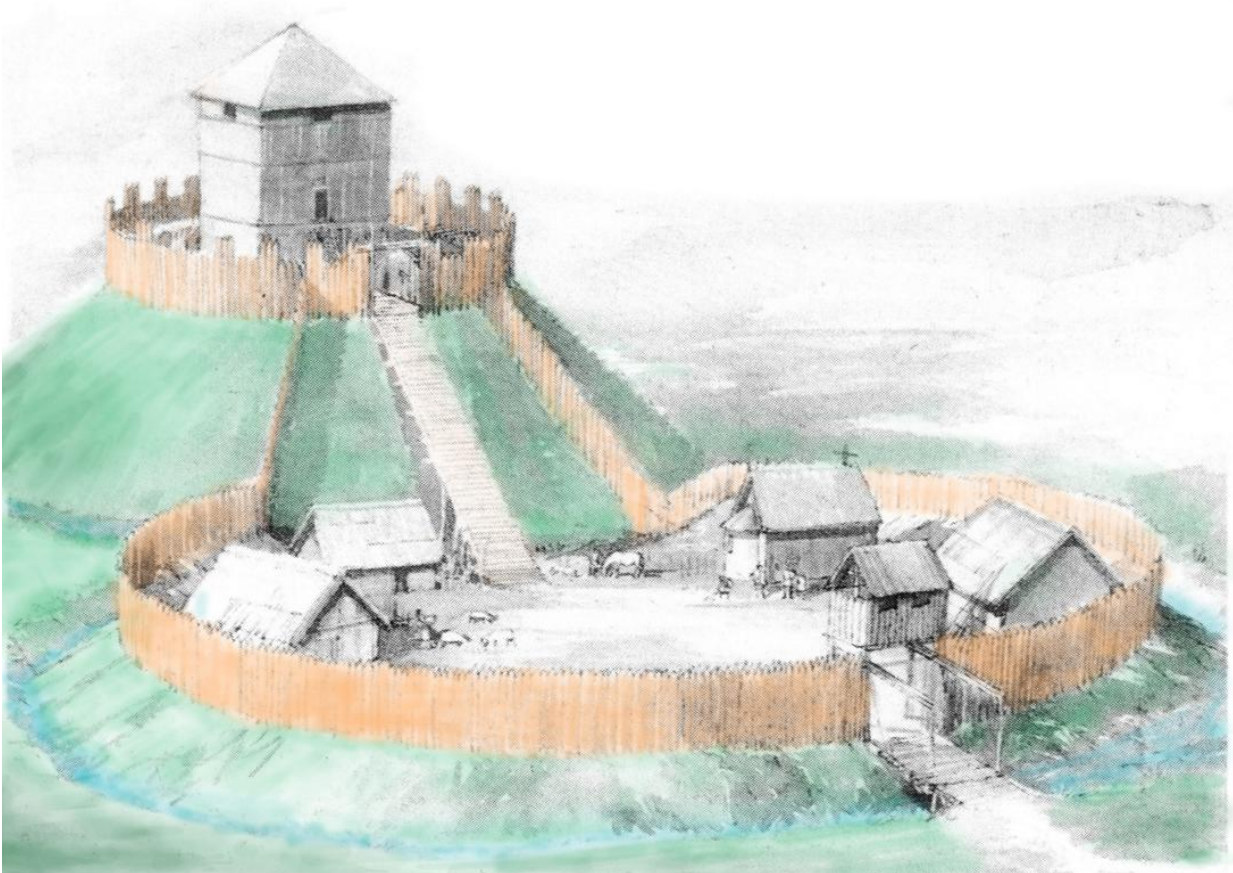

Reconstructie van ringwalversterking van Zutphen ca. 900.

Vanaf de 10de eeuw verschijnen dan de eerste kastelen. In plaats van de collectieve verdediging, krijgt men 'private defending residences', dus woningen ter verdediging van een familie. De Brugse donjon op de Burg uit de 11de eeuw is daarvan een treffend voorbeeld.

Vanaf de 11de eeuw verschijnt dan in heel Europa, van Scandinavië tot Spanje, het mottekasteel. Ze worden geplaatst nabij dorpen, wegen, oversteekplaatsen, molens, administratieve grenzen, ontginningen (turf, bos, ...) en komen voor in alle mogelijke landschapstypes (van polders tot bergen). Het mottekasteel dankt haar populariteit aan haar eenvoudige bouwmaterialen: om de motte of kunstmatige heuvel op te werpen is enkel aarde nodig en die wordt opgedolven uit de brede en diepe ringgracht. Voor de toren gebruikte men hout, of als dat ter beschikking was, steen. Het mottekasteel is altijd tweeledig: het opperhof met de houten of stenen verdedigingstoren en het neerhof waar zich het dagelijks leven afspeelt. De motte heeft een doorsnede van 30 tot 100 meter en een steile hellingsgraad: 45 tot 60 graden! Om de bestorming nog te bemoeilijken, was de heuvel waarschijnlijk met doornstruiken beplant. De grachten waren tot 25 meter breed.

Reconstructietekening van een mottekasteel.

Walter van Terwaan beschreef in 1130 de motte van Merkem: *“Bij de kerk stond een hoge versterking, die naar de mode van de streek was gebouwd. Immers in die streek is het de gewoonte van de rijkste en adellijkste mannen om een ophoging van aarde te maken en dit zo hoog als ze maar kunnen en er een zo diep mogelijke brede gracht rond te graven. Ze omringen de ophoging met een palissade van planken, die op een zeer solide manier zijn samengevoegd. ... Men kan er alleen binnen langs een brug, over de gracht ...t.”*

Wie een reconstructie wil zien, kan terecht in *Terra Maris* - letterlijk land van de zee - hét museum voor natuur en landschap van Zeeland, tussen Oostkapelle en Domburg.

Maarten Berkers' lezing was rijk gedocumenteerd. Van de meeste mottekastelen blijft meestal maar een afgeplatte motte over, zoals de Hoge Andjoen en de Vrouwenhillewal beide in Werken, de Hoge Mote in Merkem-Houthulst, de motte van Ressegem (Herzele), de Singelberg in Beveren-Waas, de Hoge Wal in Ertvelde, ...

Vanop de Hoge Wal in Ertvelde, die te bezoeken is, torende Zeger II, burggraaf van Gent uit. Hij had iedereen in het vizier die voorbij kwam met turf of hout, zaken waarop hij tol hief. De Kasteelberg in Erpe-Mere verdedigde dan weer de rijksgrens.

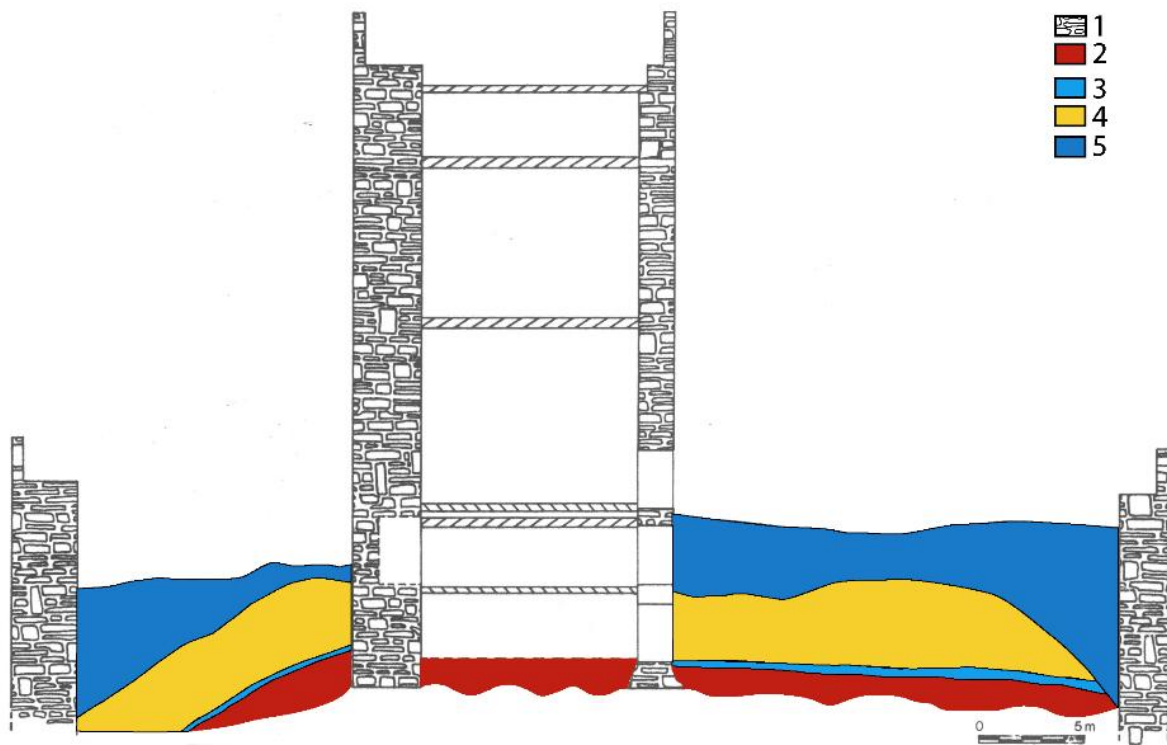

De motte van Brustem (Sint-Truiden) uit circa 1170 is bijzonder goed bewaard dank zij de stenen toren. De motte was maar 6 meter hoog, redelijk laag in vergelijking met de motte van Woumen die maar liefst 30 meter hoog was.

Brustem is overduidelijk een castrale motte, maar niet elke bult in het landschap wijst op een mottekasteel. Het kan simpelweg een molenterp geweest zijn, een schapenheuvel of een site met walgracht. In dat geval zijn de grachten minder breed en diep en de motte minder hoog. Vanuit verdedigingsoogpunt moest een motte minstens een dubbele manshoogte zijn. Sites met walgracht zijn meestal maar 1 à 2 meter hoog. Ze komen voor vanaf de 14de eeuw en waren meestal in eigendom van landbouwers. [De typische omwalde hoeve had geleidelijk geen ringgracht, maar een vierkante omwalling. Dat liet een rationeler grondgebruik toe. Boeren ploegen immers liever op rechthoekige akkers.]

Het mottekasteel ontstond al in de 10de eeuw. Een vroeg voorbeeld is dat van Amiens. Het type verspreidde van zich de 11de tot 13de eeuw in heel Europa, zowel in steden als op het platteland. De bloeiperiode was de 12de eeuw. Toen woonde elke edelman in een mottekasteel. Niet per se in de toren, want volgens een bron was een kasteel ingenomen doordat wapens en mondvoorraad in het neerhof lagen.

Op zijn hoogtepunt was het hebben van een mottekasteel in de mode als statussymbool. Merkwaardig is dat in de 12de eeuw de , bestaande donjon van het Gentse Gravensteen werd ingemot: er werd aarde rondom opgehoogd zodat de gelijkvloerse verdieping een kelder werd.

Graaf Diederik van de Elzas, liet kort na zijn aantreden in 1127 de donjon van het Gentse Gravensteen 'inmotten' naar de heersende mode.

De komst van een nieuw aanvalswapen, de trabuchet, een soort katapult met een grote reikwijdte, betekende eind 12de eeuw het einde van het mottekasteel.

Bovendien bedachten de ingenieurs van koning Philippe II Aguste een volledig nieuwe fort met ronde torens. Het eerst chateau Philippienne uit 1222 staat in Dourdon nabij Parijs. Alle functies van het neerhof – woningen, werkplaatsen, kapel,.. - werden binnen de muren gebracht. Dit type verdediging bleef dienst doen tot rond 1500 de aanvalswapens vernieuwden: met kanonnen kon zo'n toren in puin geschoten worden.

Toch bleef de lagere adel ook nog in de 13de eeuw mottekastelen bouwen omdat ze goedkoper waren dan hoge stenen muren. Een nouveau riche als Otto van Trazegnies bouwde begin 13de eeuw zelfs nog een mottekasteel om te doen uitschijnen dat hij van oude adel was, getuige de Dooriksberg in Denderwindeke (Ninove).

Tot slot behandelde Maarten Berkers vier mottekastelen in de Zwinstreek. 't Uppershof in Lissewege – in 1837 genivelleerd en te situeren waar nu het station is – staat duidelijk op de kaart van Pourbus. Galbert van Brugge die in real time verslag uitbracht van de moord op Karel de Goede in 1127 vermeldt de kasteelheer. Walter Crommelin heer van Lissewege was een vooraanstaand figuur aan het grafelijk hof, *magni generis*, maar koos de kant van de Erembolden die de moord hadden gepleegd.

De motte *Ten Doele*, in Oostkerke langs de weg naar Westkapelle heeft een basisdiameter van 65 meter. Wellicht was de motte hoger dan de 3 meter nu, want doordat ze al eeuwenlang gebruikt wordt als weiland en de koeien er constant op lopen is ze geërodeerd. Het prospectieonderzoek van Bieke Hillewaert leverde 11de-12de-eeuwse aardewerk op en recent werden sporen van het neerhof en grachten 15 meter breed ontdekt.

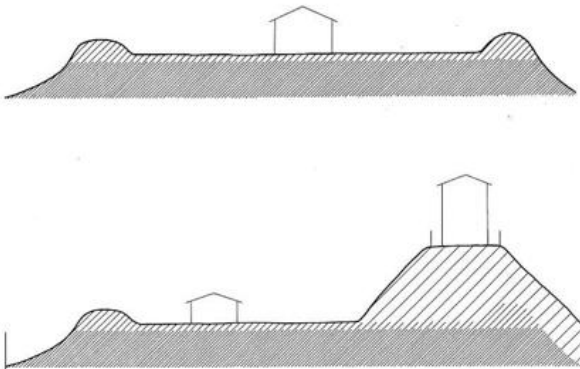
De historische context van Ten Doele is moeilijk te achterhalen. Mogelijk was het een uitkijkpost voor de turfwinning; mogelijk was het een mottekasteel van de Maritimi Flandrensis, ruiters die in opdracht van de graaf de handel via Oude Zwin controleerden en/of bewaakten.

De Cathemmote in Dudzele is gekend uit de geschreven bronnen *in officio de Dudzela, propre motam de Catthem*. De ligging is te zien op luchtfoto's van 1979, maar dan is ze verdwenen door de uitbreiding van de haven van Brugge.

Het Schottenhof of Kasteelken in Duzele is wel bewaard. De motte heeft een basisdiameter van 40-45 meter, is 4 meter hoog en heeft een gracht tot 12 meter. Een bron uit 1531 vermeldt: '*west byden upperhove ende neerhove, toebehorende Philips vanden Houte*'.

Het rococo-kasteeltje van Uitkerke bij Blankenberge staat temidden een ringgracht. Mogelijk wijst dit op een motte, maar het kan ook een ringwalversterking geweest zijn. Het verschil tussen een ringwalversterking en een mottekasteel blijkt uit onderstaande tekening.

Het kasteel van Moerkerke heeft ook een ringgracht en is gelegen op een kunstmatige heuvel, maar vooralsnog zijn er geen geschreven bronnen, noch archeologische onderzoeken die aantonen dat dit ook een mottekasteel was. Jammer.

Na de uiteenzetting beantwoordde Maarten Berkers de vele en verstandige vragen van het publiek. Uiteraard kwam de kasteelmotte van Ieper, die recent werd bloot gelegd, aan bod. De motte waarrond de stad ontstond, was opvallend groot met een dubbele ringwal en een cirkelvormige verdedigingsmuur in ijzerzandsteen; dit is dus atypisch en duidt op de macht van de graaf. De archeologische opgraving kwam er ter gelegenheid van de bouw van een nieuwe Carrefour. Idealiter zou het gebouw elders komen, de resten bewaard worden en er omheen een parking komen, maar dat zou het stadsbestuur 2 miljoen euro kosten. Op een jaarbegroting van 20 miljoen is dat niet haalbaar.

Verslag Caroline Terryn

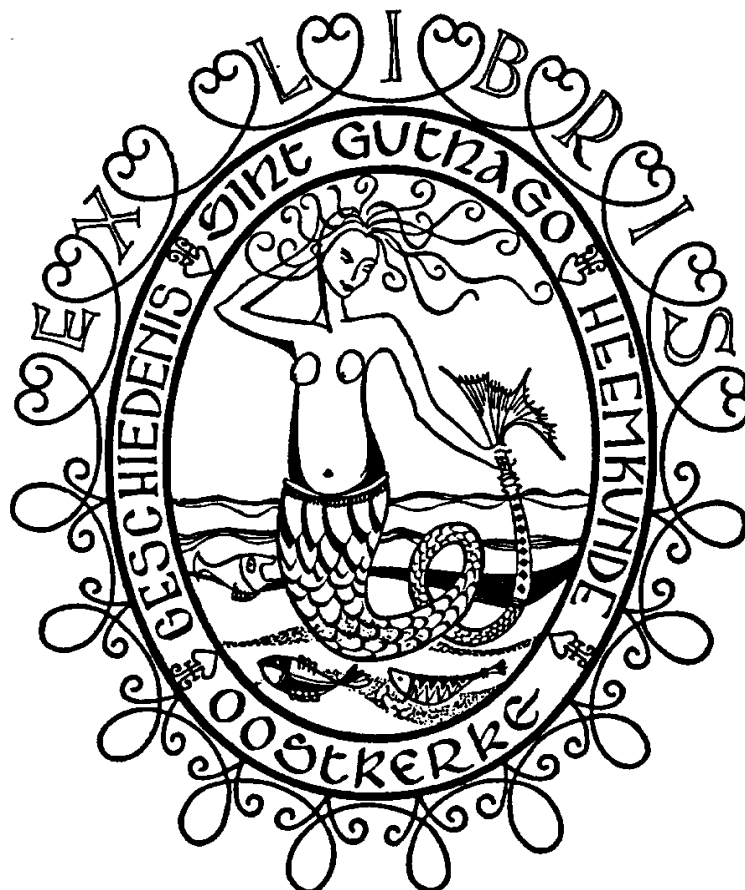
Stem op de zeemeermin uit HEY

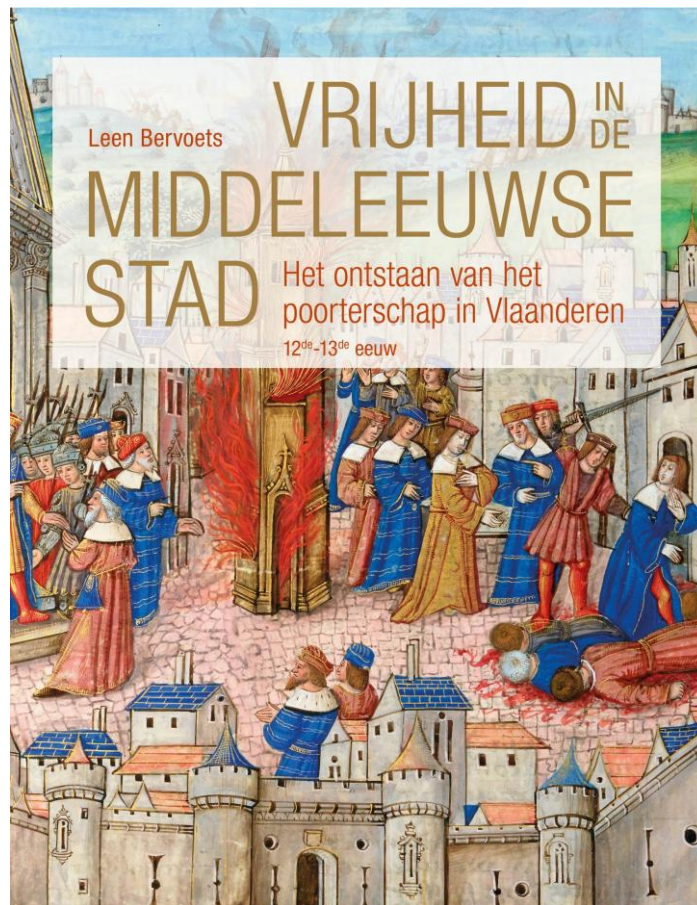
HEY neemt deel aan de Week van de Belgische Musea van 12 t.e.m. 18 mei 2025, een actie waarbij musea in de kijker worden gezet met hulp van Museumpass én VRT. De dienst Erfgoed heeft de iconische houten Zeemeermin uit wilgenhout die in de hal van HEY prijkt, als museumstuk genomineerd in de publiekswedstrijd. En jij kan meehelpen om dit pronkstuk in de spotlights te zetten. Momenteel staan we op twee, na een carnavalsbaljurk uit Aalst. Help ons op de ereplaats! Meestemmen kan digitaal: tik 'week van de Belgische musea 2025 Hey' in en je komt op de site.

De legende van de gevangen zeemeermin die de ondergang van Damme voorspelde

Voormalig visser Fernand Gevaert schonk deze zeemeermin aan het museum. Niet zomaar een zeemeermin maar een exemplaar dat vroeger op een vissersschip werd gebruikt als windvaan. Zijn grootvader, Louis Dumeez was scheepstimmerman en heeft de zeemeermin zelf vervaardigd. Louis werd op 13 augustus 1878 geboren en was naast een gelovig mens ook zeer bijgelovig. Als kind had Louis de legende over de zeemeerminnen en het verval van de Zwinsteden gehoord. De legende verhaalt dat de inwoners van Damme ca. 1150 een zeemeermin vingen. De meermin smeekte om terug vrijgelaten te worden, maar de Dammenaren sloten haar op in de Meerminput in Oostkerke. Die put stond bij de inwoners bekend als een bodemloze put die bijgevolg niet door mensenhanden kon gegraven zijn. Vooraleer te sterven in haar put voorspelde de zeemeermin het einde van Damme. Wat ook gebeurde, de haven van Damme verzandde en Brugge bloeide.

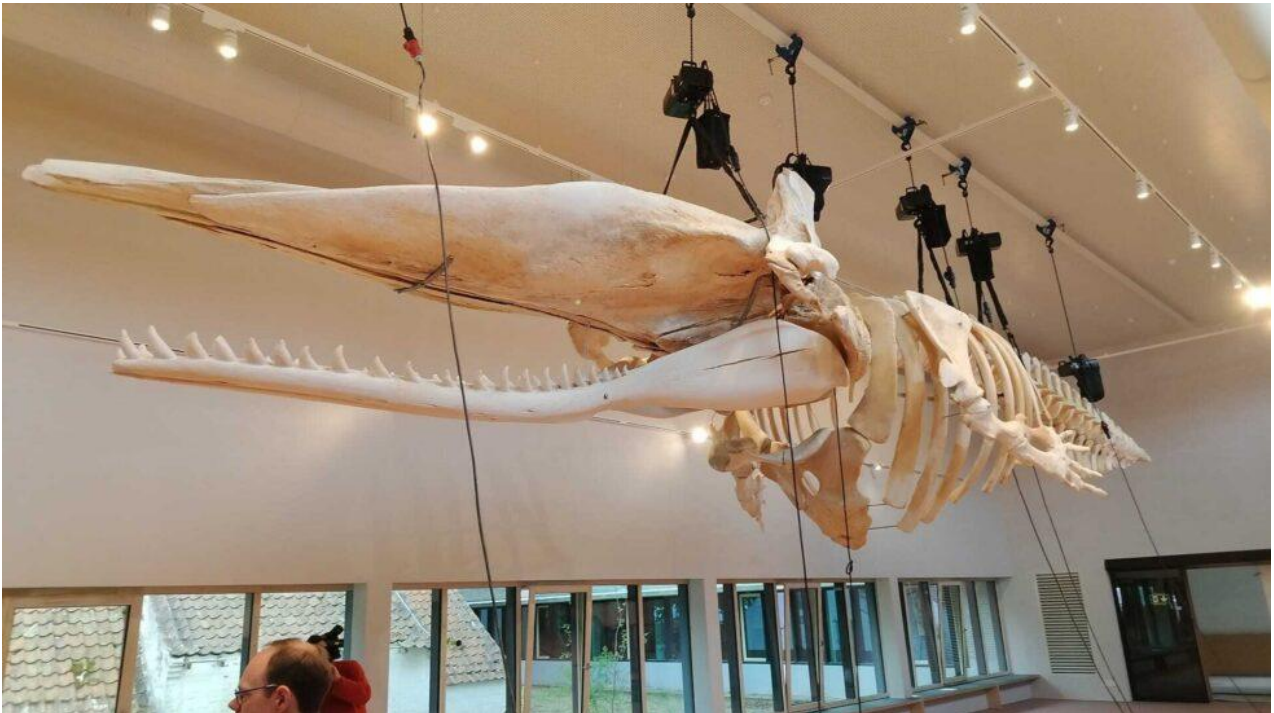

Vrijheid in de middeleeuwse stad

Het boek 'Vrijheid in de middeleeuwse stad' gaat over het prille ontstaan van burgerschap in de Vlaamse steden van de twaalfde en dertiende eeuw. Het schetst een herkenbaar verhaal over toenemende migratie, sociale polarisatie en het afschermen van verworven rechten. Het boek buigt zich over een waaier aan grote en kleine steden van het graafschap Vlaanderen, maar voor de gelegenheid zal de auteur focussen op de Brugse casus. Elke stad ging zo op haar eigen manier om met de sociale spanningen en maatschappelijke veranderingen in de twaalfde en dertiende eeuw. Het burgerschap was hierin een belangrijk instrument. In de grote handelsstad Brugge hadden prominente stedelingen een streepje voor op de rest en werden woorden voor "burger" zelfs synoniem voor de elite.

Iconische potvis Valentijn komt weer tot leven met augmented reality

Meer dan dertig jaar nadat potvis Valentijn aanspoelde op het strand van Oostduinkerke komt hij nu opnieuw tot leven via augmented reality. Met je eigen smartphone kan je de potvis bekijken op het strand waar hij aanspoelde. "Je kan zelfs op de foto met Valentijn."

Het iconische skelet van potvis Valentijn hangt sinds vorig jaar in het NAVIGO Visserijmuseum in Koksijde. Zeventien meter lang en een gewicht van meer dan 50 ton. Potvis Valentijn spoelde op 12 februari 1989 aan op het strand Sint-André in Oostduinkerke. Die gebeurtenis lokte honderden nieuwsgierigen en zorgde voor heel wat media-aandacht.

Selfie met potvis

FAAM, het grootste virtuele museum van Vlaanderen, zorgt er nu voor dat iedereen op de smartphone de potvis ook op het strand

kan zien. "Op basis van het beschikbare videomateriaal konden we hem samen met onze softwarebouwer volledig reconstrueren in augmented reality. Zo'n grote AR-beleving is werkelijk uniek. Je kan bijvoorbeeld helemaal rond Valentijn stappen, dichterbij gaan en zelfs een selfie met hem nemen", zegt Wim Putzeys van FAAM.

Burgemeester Sander Loones: "Erfgoed moet leven. Het is fantastisch dat jong en oud onze potvis Valentijn nu zowel in het NAVIGO visserijmuseum als op het strand kunnen bewonderen."

Wie Valentijn via AR wil beleven, kan de app van FAAM gratis downloaden via de Google Play of App Store en naar het strand van Oostduinkerke trekken. Ook op de dijk kan je een QR-code scannen.

**Stem vóór 18 mei om 12:00 uur
op de zeemeermin uit HEY via
'week van de Belgische musea 2025 Hey'**